

Crna Gora
Vlada Crne Gore

MINISTARSTVO PROSVJETE I NAUKE

ZAVOD ZA ŠKOLSTVO

predmetni program

ETIKA

OIP - dopuna matorskog standarda za predmet *Filozofija*
u IV razredu gimnazije

SADRŽAJ

1.	NAZIV NASTAVNOG PREDMETA.....	3
2.	ODREĐENJE PREDMETNOG PROGRAMA	3
3.	OPŠTI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA.....	4
4.	SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA.....	5
5.	DIDAKTIČKE PREPORUKE	13
6.	STANDARDI ZNANJA.....	14
7.	NAČINI PROVJERAVANJA ZNANJA I STRUČNE OSPOSOBLJENOSTI.....	15
8.	RESURSI ZA REALIZACIJU NASTAVE	17
9.	PROFIL I STRUČNA SPREMA NASTAVNIKA/CA I STRUČNIH SARADNIKA/CA	18

1. NAZIV NASTAVNOG PREDMETA

OBAVEZNI IZBORNI PREDMET

NAZIV PREDMETNOG PROGRAMA

ETIKA

2. ODREĐENJE PREDMETNOG PROGRAMA

a) Položaj, priroda i namjena predmetnog programa

Izborni predmet ETIKA predviđen je u četvrtom razredu opšte gimnazije sa 64 časa.

Iako je etika jedna od temeljnih filozofskih disciplina, nastavni predmet etika nema za cilj da učenike/ce samo uputi u razmatranje etičkih problema u odnosu na filozofske teorije već, što je značajnije, da ukaže na povezanost filozofije sa svakodnevnim životom i sa životom u zajednici, poučavajući učenike/ce da apstraktne etičke principe prepoznaju i primjenjuju u konkretnim situacijama.

Ovaj predmet svojom koncepcijom treba da omogući razvoj unutrašnjih moralnih kvaliteta kod učenika/ca, razvoj sklonosti ka izboru pozitivnih društvenih vrijednosti i spremnosti za usklađivanje vlastitih vrijednosti sa vrijednostima zajednice. Etika treba da utiče na svijest o potrebi da se, kontinuiranim radom na sebi, razvijaju vlastita moralna uvjerenja i vrijednosti.

Značaj vaspitne uloge ovog predmeta je naročito naglašen jer etika razvija moralnu svijest ali ne nameće gotova rješenja, ona učenika/cu navodi da preispita svoje stavove i stavove drugih, da razmišlja o svojim postupcima i da radi na vlastitom duhovnom usavršavanju. Ona budi svijest o tome da je smisao života pojedinca, njegovo samoostvarenje i, samim tim, i zadovoljstvo sobom, sreća, u njegovim/njenim rukama i da to ne zavisi samo od društvenog položaja, stepena obrazovanja i materijalnih posjedovanja već, prije svega, od spremnosti da bude ono što jeste, da preuzme odgovornost za vlastite postupke ...

Upoznajući se sa istorijskim tj. promjenljivim karakterom moralnih normi i sistema, upoznajući različite poglede na moral i uviđajući da postoje različiti ali jednako vrijedni moralni i etički sistemi, kao i različita ispravna rješenja određenih moralnih dilema, učenik/ca uviđa vlastite predrasude, razvija svijest o drugome i razumije važnost i značenje tolerancije i poštovanja drugačijeg. Kroz isti proces učenik/ca uči da razlikuje moralno promišljanje od moralisanja, kritičko promišljanje od kritizerstva. U tom smislu se vaspitna uloga ovog predmeta ne odnosi samo na moralno vaspitanje, već jednako i na sve druge komponente vaspitanja, intelektualnu, estetsku i radnu.

Ovo je predmet je u bliskoj korelaciji za raznovrsnim predmetima i utoliko omogućava učeniku/ci da uopšti i poveže svoja

dosadašnja saznanja i da, sa jedne strane, bolje razumije opšte ciljeve obrazovanja, a sa druge, da lakše poveže apstraktne etičke principe sa konkretnim situacijama.

b) Broj časova po godinama obrazovanja i oblicima nastave

Nastava etike se izvodi u četvrtom razredu opšte gimnazije sa 64 časa, dva puta sedmično. Predmetni program ETIKA sadrži šest obaveznih i jednu slobodnu temu, s tim što svaka obavezna tema, izuzev šeste, predviđa određen broj časova za izborne sadržaje. Broj časova koji se odnose na **obavezne** teme je 57 - 47 časova za obavezne sadržaje + 10 časova predviđenih za izborne sadržaje, po dva časa na kraju svake od prvih pet tema. Broj časova predviđenih za **slobodnu** temu je 7.

3. OPŠTI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

S obzirom da se učenici/e po prvi put upoznaju sa ovom složenom filozofskom disciplinom, opšti ciljevi programa ne mogu biti usmjereni ka usvajanju teorijskog znanja u nekom širem obimu, već jednako i ka usvajanju znanja i vještina koje će učeniku/ci omogućiti da kompetentno prosuđuje o moralnim pitanjima i da ispravno razvija vlastiti moralni karakter.

Opšti ciljevi nastave etike usmjereni su na:

- usvajanje znanja o temeljnim etičkim pojmovima, problemima i stanovištima,
- razumijevanje temeljnih etičkih principa i njihovo prepoznavanje i primjenjivanje u različitim kontekstima,
- razvijanje svijesti o značaju poštovanja moralnih normi,
- usvajanje univerzalnih etičkih vrijednosti (sloboda, dostojanstvo, pravičnost, tolerancija),
- razvijanje kritičkog i tolerantnog mišljenja,
- unapređivanje moralnog karaktera,
- podsticanje moralnog samovaspitanja,
- razvijanje sposobnosti kompetentnog procjenjivanja i samoprocjenjivanja,
- razvijanje samokritičnosti i samopouzdanja,
- unapređivanje sposobnosti koje omogućavaju lakšu integraciju u društvo,
- unapređivanje svijesti o drugim ljudima i njihovim potrebama, stavovima i vrijednostima,
- razvijanje osjećaja solidarnosti i odgovornosti za druge,
- podsticanje poštovanja prema onom što je drugačije,
- razvijanje odgovornog odnosa prema prirodnim i kulturnim pojavama,
- podsticanje spremnosti za nenasilno rješavanje konflikata,
- razvijanje sposobnosti za racionalno, a ne impulsivno, rješavanje etičkih dilema,
- razvijanje komunikativnih sposobnosti i vještina,
- podsticanje inicijativnosti i aktivizma,
- podsticanje volje za moralno djelovanje,
- izgradnju duhovne samostalnosti i tolerancije.

4. SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

Obavezne teme, raspoređene u skladu sa prirodom ovog programa, od apstraktnog ka konkretnom:

1. ODREĐENJE ETIKE
2. OSNOVNA ETIČKA PITANJA
3. ETIČKA STANOVIŠTA
4. ETIČKO-RELIGIOZNA STANOVIŠTA
5. PRIMIJENJENA ETIKA
6. ETIČKE DILEME
7. SLOBODNA TEMA

Broj teme	NAZIV TEME	T*	V**	I.S.***	Ukupno
1.	ODREĐENJE ETIKE	3	2	2	7
2.	OSNOVNA ETIČKA PITANJA	7	3	2	12
3.	ETIČKA STANOVIŠTA	7	3	2	12
4.	ETIČKO-RELIGIOZNA STANOVIŠTA	7	3	2	12
5.	PRIMIJEJENA ETIKA	4	2	2	8
6.	ETIČKE DILEME	2	4		6
7.	SLOBODNA TEMA				7
UKUPNO:		30	17	10	64

*- Teorijski i drugi oblici nastave za sve učenike/ce u odjeljenju.

** - Vježbe i svi drugi oblici nastave kod kojih se odjeljenje dijeli na manje grupe.

***- Izborni sadržaji - u okviru svake teme.

Izborni sadržaji nijesu predviđeni u okviru šeste teme zbog samog njenog karaktera koji podrazumijeva slobodan izbor sadržaja etičkih dilema i koji većim dijelom zahtijeva upotrebu metoda aktivne nastave i optimalnu uključenost učenika/ca u realizaciju sadržaja.

Izborne sadržaje bira predmetni nastavnik/ca u saradnji sa učenicima/ama.

Ukupan broj časova koji se odnose na izborne sadržaje i slobodnu temu: 17.

TEMA 1: ODREĐENJE ETIKE

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacija
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - poznaje sadržaj pojma etike, - zna porijeklo i značenje termina "filozofija" i "etika", - razlikuje djelanje (praxis) od drugih oblika djelatnosti (saznavalačka (theoria) i tvoračka (poiesis)), - upoznaje etiku kao praktičnu filozofsku disciplinu, - razumije i obrazlaže pojam djelanja kao ključni pojam etike (samosvjesno odnošenje prema sebi i prema drugima), - poznaje osnovne antropološke pretpostavke ljudskog djelanja (društenost, posredovanje govora, razlikovanje dobra i zla, pravednog i nepravednog), - razumije i obrazlaže problem određivanja univerzalnih propisa djelanja, - razlikuje osnovne tipove regulacije ljudskog djelanja u društvenoj zajednici (politička, pravna, ekonomska, običajna, religijska, moralna), - razlikuje moralno od drugih oblika djelanja, - obrazlaže složenost pojma morala i njegovu historijsku uslovljenost, - poznaje karakteristike antičkog, judeo-hrišćanskog, modernog i savremenog pojma morala, - razumije značaj etike za razvoj individue, - razumije značaj etike za savremeno društvo. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - slušaju izlaganje datog sadržaja, - bilježe, - uočavaju etimološko i esencijalno značenje datih pojmova, - iznose svoje mišljenje o uzrocima različitih moralnih shvatanja, - analiziraju sadržaje pojmova, - analiziraju odnos morala i etike, - uočavaju osnovne karakteristike užih i širih društvenih zajednica i činioce koji omogućavaju njihovo funkcionisanje i trajnost (norme i pravila), - razgovaraju o različitim formama normi u zajednici, - diskutuju o potrebi za etičkim standardima u zajednici, - ispituju historijske oblike pojma morala i povezuju tu različitost sa različitim shvatanjem stvarnosti u datim epohama, - uče da rade na izvornim tekstovima, - pišu esej na zadatu temu. 	<p>Filozofija; etika; oblici ljudske djelatnosti: tvorenje (poiesis), djelanje (praxis) i saznavanje (theoria); sistem djelatnih pravila; regulacija djelanja; običaj; moral.</p>	<p>Psihologija: Frojdova psihoanalitička teorija (id, ego, superego); razvojna psihologija (uloga govora u filogenezi i ontogenezi); socijalizacija ličnosti (činioci socijalizacije).</p> <p>Maternji jezik i književnost: funkcije jezika; značaj književnosti za individualni razvoj ličnosti i njen značaj u društvenom životu; basna kao moralno - didaktička vrsta, parabola određene moralne ideje; simbolizam kao identifikacija civilizacijskog moralnog pada, ljepota kao izlaz.</p> <p>Građansko obrazovanje: značaj društvenog dogovora za funkcionisanje zajednice; sloboda, građanin i civilno društvo.</p>

Izborni sadržaji uz prvu temu: 1. TRADICIONALNO I MODERNO SHVATANJE POJMA DJELANJA; 2. ANTIČKO SHVATANJE MORALA; 3. SAVREMENE DISKUSIJE O POJMU MORALA

TEMA 2: OSNOVNA ETIČKA PITANJA

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacija
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - poznaje neka od osnovnih pitanja etike: o izvoru morala, uspostavljanju moralnog karaktera, o djelatnim oblicima moralnosti i o svrsi moralnog djelanja, - povezuje problem <i>pitanja izvora morala</i> sa pitanjem o legitimacijskoj osnovi ljudskog djelovanja uopšte, - povezuje pitanje o izvoru morala sa pitanjem o moralnoj slobodi, - uočava i obrazlaže strukturu slobodne volje, - razlikuje karakteristike tradicionalnog i modernog pojma slobode, - obrazlaže <i>pitanje o načinu uspostavljanja moralnog karaktera</i> i povezuje ga sa pitanjem o izvoru morala, - upoznaje strukturu moralnog karaktera - moralni motiv, uvjerenje, namjera, odluka, izbor, odgovornost - imputacija (uračunljivost) , samoocjena (stid, kajanje, savjest...), - povezuje strukturu slobodne volje i moralnog karaktera, - analizira povezanost moralne odgovornosti i psiholoških posljedica moralne ocjene i samoocjene, - poznaje problem vrijednosnog ispunjenja moralnosti, - procjenjuje značaj savjesti za moralnu svijest i moralni fenomen kao takav. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - upoznaju temeljna etička pitanja, - istražuju istorijsko-filozofske oblike pitanja o izvoru morala, - diskutuju o slobodi djelanja, - pišu esej o datoj temi, - istražuju razliku između tradicionalnog i modernog pojma slobode, - analiziraju povezanost pojmova slobode, moralnosti i individualnosti u modernoj filozofiji (Kant, Hegel - filozofija slobode), - diferenciraju strukturu ličnosti (intelekt, temperament, volja) i analiziraju ulogu volje kao moći unutrašnjeg usmjeravanja, - identifikuju slobodnu volju kao moć unutrašnjeg usmjeravanja, - istražuju procese čiji je rezultat volja (ontogenetski i filogenetski), - određuju stepen razvijenosti volje kod sebe i okoline, - razgovaraju o načinu sticanja moralnog karaktera, - analiziraju strukturu moralnog karaktera. 	<p>Ontološki status moralnog djelanja; antropološka osnova moralnog djelanja; djelatna sloboda; uslovljenost; ravnoteža prirode i duha; suprotnost physis-nomos; autonomija volje; individualnost; moralno vaspitanje; moralni karakter (ethos); samosvijest; navikavanje; trajna sklonost (habitus); samovolja (parodija karaktera); struktura moralnog karaktera; ličnost.</p>	<p>Maternji jezik i književnost: Antigona (fisis-nomos, izbor, moralni motivi, moralna uvjerenja); Kralj Betajnovce (krivica, kajanje, savjest); Pokondirena tikva, Tartif, (parodija karaktera); Ilijada (Hektor kao antički uzor karaktera); Gorski vijenac: iguman Stefan kao primjer moralnog karaktera.</p> <p>Psihologija: razvoj moralne ličnosti, usvajanje moralnih normi.</p> <p>Građansko obrazovanje: čovjek kao individualno i društveno biće - izgradnja ličnog i društvenog identiteta.</p>

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacija
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - povezuje pitanje o <i>djelatnim oblicima moralnosti</i> sa pitanjem o načinu uspostavljanja moralnog karaktera, - identifikuje opšte i konkretne svrhe moralnog djelanja u različitim filozofskim učenjima: dobro, dužnost, vrlinu i moralni zakon, - poznaje i obrazlaže Sokratovo i Aristotelovo učenje o vrlini, - poznaje i obrazlaže Kantove kategoričke imperATIVE, - povezuje prethodna etička pitanja sa <i>pitanjem o svrsi moralnog djelovanja</i>, - prepoznaje pitanje o svrsi moralnog djelanja kao pitanje o biti moralnog fenomena, - razumije moralno djelanje kao relaciju između zadatoga i datoga, - razumije i obrazlaže prirodu moralnog principa kao svrhe moralnog djelanja, - obrazlaže neke od najznačajnijih moralnih principa: dobro i slobodu, zadovoljstvo i korisnost, - vrednuje značaj proučavanja etike za život u savremenom društvu, - povezuje osnovna etička pitanja sa pojmom ljudskih prava. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ispituju značaj savjesti za razvoj ličnosti, - pišu esej na zadatu temu, - diskutuju o povezanosti ljudske slobodne volje i moralnog karaktera, - iznose svoje mišljenje o stidu, kajanju, savjesti, - analiziraju vlastita moralna uvjerenja i njihovu kompatibilnost sa stavovima zajednice, - navode situacije u kojima su njihovi postupci procjenjivani pozitivno i negativno, identifikujući elemente procjenjivanja, - debatuju o primatu vrline ili dužnosti, - diskutuju o važnosti pitanja <i>zašto čovjek treba da bude valjan i da teži dobru</i>, - identifikuju moralnu svrhu i moralni princip, - istražuju najznačajnije moralne principe (dobro, slobodu, blaženstvo, zadovoljstvo, korisnost), - diskutuju o pojmu zla, - istražuju etički osnov ljudskih prava. 	<p>Opšte moralne svrhe (dobro i dužnost); konkretne djelatne svrhe (vrlina i moralni zakon); antičke kardinalne vrline (Sokrat); Aristotelove etičke i dianoetičke vrline; kategorički imperativ; moralne vrijednosti; moralni ideal; moralne norme; odnos zadatoga i datoga; svrha zadatog: moralni princip; moralni principi dobra i slobode; zlo; princip blaženstva; princip korisnosti; ljudska prava.</p>	<p>Psihologija: stavovi, sistem vrijednosti (psihologija komunikacije).</p> <p>Maternji jezik i književnost: Faust (problem zla).</p> <p>Građansko obrazovanje: društvene vrijednosti; ljudska prava; prava djeteta; odgovornost.</p> <p>Istorija: Spartakov ustanak, građanske revolucije.</p>

Izborni sadržaji uz drugu temu: 1. SLOBODA KAO USLOV MORALNOSTI; 2. KARAKTERI U KNJIŽEVNIM DJELIMA; 3. KARAKTER KAO OSNOVA MORALNOG DJELANJA; 4. STID; 5. SVIJEST I SAVJEST; 6. EGO I MORALNOST; 7. PROBLEM SAVJESTI U NOVIJOJ KNJIŽEVNOSTI I UMJETNOSTI; 8. SOKRATOVO UČENJE O VRLINI; 9. ARISTOTELOVO UČENJE O VRLINAMA; 10. ETIČKI OSNOV LJUDSKIH PRAVA; 11. DOBRO I ZLO.

TEMA 3: ETIČKA STANOVIŠTA

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacija
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - razlikuje neka od osnovnih etičkih stanovišta, - poznaje i obrazlaže učenja nekih od najznačajnijih zastupnika ovih stanovišta, - razvija sposobnost samostalnog korišćenja literature, - razlikuje i obrazlaže najznačajnije pojmove datih stanovišta, - samostalno razvrstava data učenja prema zajedničkim pitanjima, problemima, metodama, - razvija sposobnost samostalnog određivanja i procjenjivanja problema, - razvija sposobnost povezivanja znanja, - procjenjuje i vrednuje neka od datih stanovišta polazeći od izabranih kriterijuma (savremena društvena situacija, historijski kontekst u kome se učenje javlja, koherentnost, svrhovitost, opšte i individualno dobro i dr.). 	<p>Učenic/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - povezuju saznanja iz prethodnih tema sa konkretnim primjerima u određenim etičkim učenjima, - uočavaju esencijalno i etimološko značenje vodećih pojmova datih stanovišta, - diskutuju o mogućnosti primjene datog stanovišta u savremenom društvu, - čitaju i tumače originalne tekstove, - pišu eseje na zadatu temu, - istražuju povezanost društveno-istorijskih promjena sa izmjenama moralnih doktrina, - ispituju povezanost etičkih učenja određenih mislilaca sa njihovim životima, - porede i kritički procjenjuju suprotstavljene stavove pojedinih mislilaca, - diskutuju o pojedinim stavovima. 	<p>Stanovišta s obzirom na opravdanje moralnog djelovanja: teleološko, deontološko, konsekvencijalizam; stanovišta s obzirom na različite formulacije moralne norme (šta treba da činim?): egoističke (hedonizam, eudaimonizam), altruističke (etika simpatije, etika samilosti), formalističke (etika dužnosti); stanovišta s obzirom na procjenu vrijednosti moralnog postupka: prema namjerama (etike uvjerenja) i prema posljedicama (etike ishoda); različito poimanje slobode u etičkim teorijama; determinizam – indeterminizam; heteronomija i autonomija morala; moralnost i sreća; imoralizam.</p>	<p>Maternji jezik i književnost: Antigona - razlika između pravičnosti (nomos) i pravednosti (fisis); Sofoklove tragedije - nesreća junaka je određena sudbinom, nakon Sofokla tragični kraj junaka je rezultat njihovog karaktera (nagoni, strasti, osjećanje dužnosti, ambicija, ljubav); cilj komedije - promovise moral ravnoteže (epikurejstvo), srećan je onaj ko život posmatra sa vedrije strane; Dekameron – hedonizam; primjeri čojstva i junaštva i Kantovi kategorički imperativi; Čiča Gorio - Votren (imoralizam).</p> <p>Istorija: razvoj antičkih polisa, demokratija u Atini - razvoj učenja o vrlini; stvaranje panhelenske države - prelaz sa pitanja o opštem dobru na pitanje o izvorima individualne ljudske sreće.</p> <p>Gradansko obrazovanje: demokratija i utilitarizam.</p>

Izborni sadržaji uz treću temu: 1. „DOSTOJANSTVENOG ČOVJEKA JE MOGUĆE UNIŠTITI ALI NE I PORAZITI” - SOKRAT, ĐORDANO BRUNO; 2. ETIČKI POJAM DOBRA; 3. PRED-ETIČKE IDEJE SEDMORICE MUDRAČA; 4. MORALNO DJELANJE, KOSMOS I SUDBINA; 5. ŠOPENHAUEROVA ETIKA PESIMIZMA; 6. FIHTEOVA ETIKA SLOBODNE LIČNOSTI; 7. IMORALISTIČKI MORALIZAM - F. NIČE, K. MARKS; 8. SPINOZA I STOICI; 9. AMOR FATI - U RAZLIČITIM ETIČKIM KONCEPCIJAMA; 10. MORALNO DOSTOJANSTVO.

TEMA 4: ETIČKO - RELIGIOZNA STANOVIŠTA

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacija
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - razvija sposobnost uočavanja i otklanjanja predrasuda (samokritičnost), - razvija tolerantan odnos prema onome što je neobično i drugačije, - izgrađuje odgovornost za druge, - razvija duhovnu samostalnost i otvorenost za drugačija stanovišta, - razlikuje i obrazlaže neke od najdominantnijih religiozno-etičkih sistema (monoteizam: hrišćanstvo, islam, judaizam, budizam), - uočava povezanost između datih religioznih sistema sa određenim filozofsko-etičkim učenjima, - procjenjuje značaj date povezanosti, - razvija sposobnost primjene usvojenih znanja i sposobnosti u saznavanju novih sadržaja, - razvija komunikativne sposobnosti, - obrazlaže univerzalnost nekih temeljnih etičkih pitanja i normi. 	<p>Učenic/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - istražuju različite religiozno-etičke sisteme, samostalno izrađuju projekat istraživanja, formulišu problem, prikupljaju i sređuju podatke iz različitih izvora, - analiziraju sličnosti i razlike unutar datih sistema, - pismeno interpretiraju odabrane tekstove, - kroz argumentovanu diskusiju razvijaju sposobnost aktivnog slušanja, uvažavanja stavova i želja drugih i jasnog izražavanja vlastitih, - analiziraju sličnost i razlike između datih religiozno-etičkih i filozofskih učenja (npr. budizam i konsekvencionalizam), - upoređuju i povezuju date sadržaje sa već stečenim znanjem, - vrednuju vlastite stavove vezane za datu temu na temelju stečenih znanja i rezultata argumentovanih diskusija. 	<p>Religija; teologija; komponente religije (predstavno-misaona, emocionalna, praktičko-ritualna, društveno-organizacijska ...); funkcije religije (filozofsko-saznajna, emotivno-praktična, socijalno-integrativna.); eshatologija; transcendencija; etička funkcija smrti; vjera kao uslov moralnosti; heteronomija i teonomija; dekalog; zlatno pravilo; agape; asketizam; istinoljubivost; samilost, neporočnost, čistota; samosavladvanje; sekularizacija; tolerancija.</p>	<p>Istorija: razvoj hrišćanstva; pojava islama; reformacija; pojava i razvoj sekularnih država.</p> <p>Maternji jezik i književnost: Stari i Novi zavjet, Kuran (sistemi religiozno-etičkih normi); Kantovi kategorički imperativi, čojstvo i junaštvo i druga božija zapovjest (de Unamuno); Proljeća Ivana Galeba (etičko-estetska funkcija smrti); Dante - Božanstvena komedija.</p> <p>Gradansko obrazovanje: multikulturalnost i inkulturalnost; etničke integracije; religija kao oblik društvene svijesti; funkcije religije; sekularizam; multikonfesionalno društvo; pravo na vjeroispovjest.</p>

Izborni sadržaji uz četvrtu temu: 1. VJERA U POBJEDU, NE JAČEG, VEĆ INHERENTNE MOĆI DOBRA - PRIMJERI I TUMAČENJA; 2. ODNOS SUDBINE I AKCIJE U RELIGIOZNOJ ETICI; 3. DA LI JE RELIGIJA CIVILIZOVALA ČOVJEKA ILI JE ČOVJEK CIVILIZOVAO SEBE KROZ RELIGIJU; 4. RELIGIJA I EKOLOGIJA; 5. SEKTE - SVIJETLA I TAMNA STRANA; 6. DOSTOJEVSKI I RELIGIJA; 7. PASKAL: BIJEDA I VELIČINA ČOVJEKA; 8. ASKETIZAM I MORALNOST.

TEMA 5: PRIMIJENJENA ETIKA

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacija
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - razumije i obrazlaže povezanost individualnih moralnih stavova sa inter-personalnim svijetom važenja, - obrazlaže objektivni karakter moralnosti, - povezuje prethodna saznanja o moralnom problemu sa svijetom u kome živi, - razlikuje teorijsku od primijenjene etike, - razumije i obrazlaže značaj adekvatnog etičkog normiranja raznih područja ljudskih djelatnosti (ekonomija, politika, nauka ...), - razlikuje i opisuje etičke kodekse ponašanja unutar različitih područja djelatnosti, - vrednuje i argumentovano obrazlaže važnije koncepcije savremene primijenjene etike, - razvija odgovornost za svijet oko sebe, - razvija sposobnost rješavanja problema, - razvija sposobnost stvaralačkog i kritičkog mišljenja, - povezuje određene oblike primijenjene etike sa ljudskim pravima. 	<p>Učenici/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - istražuju različite norme ponašanja unutar različitih društvenih grupa, - čitaju i analiziraju odabrane izvorne tekstove, - upoređuju značaj i vrijednost različitih formi primijenjene etike, - konstruišu situacije u kojima bi bili primjenjivi određeni kodeksi ponašanja, - ukazuju na različite forme kršenja kodeksa formi primijenjene etike, - identifikuju u svom okruženju probleme i svrstavaju ih u različite forme primijenjene etike, - argumentovano diskutuju o ljudskim pravima i prepoznaju ih u pojedinim načelima primijenjenih etika, - debatuju na zadatu temu. 	<p>Pravičnost i pravednost; društvena odgovornost; briga; nepovređivanje ljudi; prava životinja; ekološka svijest; vrijednost slobode; vrste primijenjene etike: etika okoline, poslovna etika, pravna etika, novinarska etika, medicinska etika itd.; eutanazija; poštovanje života; moralna prava; jednakost; diskriminacija; protekcija; ljudska prava.</p>	<p>Građansko obrazovanje: društvene grupe i društvene ustanove; lični i javni interesi; mehanizmi zaštite sloboda i prava; demokratska kontrola rada javnih službi (zloupotreba društvenih uloga, korupcija, nepotizam, konflikt interesa, transfer moći); funkcije i ciljevi civilnog društva; uloga NVO u sprečavanju diskriminacije, nasilja, razvoju zdravih stilova života, zaštiti životne sredine; zdravi stilovi života; značaj ekologije i ekološke svijesti.</p> <p>Bologija: etika i genetika; genotip i fenotip.</p> <p>Psihologija: kadrovska psihologija; psihologija rada; socijalna psihologija.</p> <p>Geografija: prirodni resursi, geodiverzitet i biodiverzitet, smog, kisele kiše, ozonski omotač.</p>

Izborni sadržaji uz petu temu: 1. SOCIJALNI DARVINIZAM; 2. KLONIRANJE, ZA I PROTIV; 3. KULTURA I EVOLUCIJA; 4. ŠOVINIZAM NAUKA - FAJERABEND; 5. ETIKA I MEDIJI; 6. DRUŠTVENA NEJEDNAKOST - UZROCI I POSLJEDICE; 7. PROBLEMI EKOLOŠKE ETIKE; 8. ETIKA DRUŠTVENOG UGOVORA.

TEMA 6: ETIČKE DILEME

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacija
<p>Učenik/ca treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - primjenjuje i argumentovano brani spoznate i usvojene moralne principe, - razvija inicijativnost i aktivizam, - razvija sposobnost rješavanja problema, - povezuje prethodna saznanja sa iskustvom, - primjenjuje saznato u datoj situaciji, - razvija sposobnost stvaralačkog mišljenja, - razvija sposobnost kritičkog mišljenja, - promišlja načine rješavanja moralne dileme, opravdava ili kritikuje moralne argumente, - razumije i obrazlaže neke od osnovnih principa rješavanja dilema i povezuje ih sa određenim etičkim stanovištima, - razumije i obrazlaže proces donošenja etičkih odluka, - razumije i obrazlaže važnost etike za pojedinca i zajednicu, - upoređuje i analizira odnos etike i zakona, morala i ponašanja, - obrazlaže zašto se danas, više nego ikada, govori o etici i o potrebi za moralnim normama. 	<p>Učenic/e:</p> <ul style="list-style-type: none"> - kooperativno uče u saradnji u kojoj pojedinac povezuje odgovornost za svoje ponašanje sa uspjehom grupe, - zajednički konstruišu problemsku situaciju (moralnu dilemu) i istražuju moguće implikacije i rješenja, - u konstruisanoj moralnoj dilemi identifikuju glavne tačke donošenja moralne odluke, - uočavaju mogućnost da većina dilema ima više različitih ispravnih rješenja i diskutuju o tome, - uče da ispravno formulišu svoje stavove i da otkriju odgovarajuće argumente, - uče da provjeravaju i osporavaju poziciju drugih bez osporavanja osobe već samo stavova, - postavljaju se u različite problemske situacije, analiziraju ih i formulišu moguća rješenja, - ispituju tezu "sve što nije nezakonito, mora biti moralno", - ispituju razliku između morala i ponašanja na konkretnim primjerima, - organizuju debate o konkretnim moralnim dilemama. 	<p>Etička spremnost (volja za moralno djelovanje); etička dilema; etika situacije: kontekstualno odgovarajuće; dobro, ispravno; motiv i namjera; moralne vrijednosti; legalno i moralno; bonton; lični i društveni interes; ciljem zasnovano razmišljanje; propisom zasnovano razmišljanje; brigom zasnovano razmišljanje; rodna ravnopravnost; jednakost; ljudska prava.</p>	<p>Maternji jezik i književnost: drama kao književna forma koja prikazuje moralne dileme; Gospoda Glembajevi (Leone), Nečista krv (Sofka); Gorski vijenac (vladika Danilo).</p> <p>Psihologija: konflikti; frustracije.</p> <p>Građansko obrazovanje: pravni sistem; ustav; građanski aktivizam; nacionalni i međunarodni civilni sektor; kultura, tradicija i rodna neravnopravnost; ljudska prava.</p> <p>Komunikologija: bonton; nesporazumi i kreativno rješavanje konflikata; debata.</p>

5. DIDAKTIČKE PREPORUKE

Raspodjela časova po pojedinim temama, kao i broj časova koji je određen za izborne sadržaje unutar pojedinih tema, zavisi od dinamike rada i može se mijenjati.

Oblici učenja koji, u skladu sa opštim i operativnim ciljevima, mogu biti zastupljeni u nastavi ovog predmeta su:

- aktivno učenje,
- iskustveno učenje,
- učenje kroz interakciju,
- kooperativna aktivnost,
- učenje po modelu,
- divergentno i konvergentno učenje,
- rješavanje problema i dr.

Iako se etika, kao i svaka druga filozofska disciplina, u nastavi oslanja na usmeno izlaganje i razgovor, to nikako ne može biti jedini nastavni metod. **Metode** koje se takođe mogu koristiti:

- rad na izvornom tekstu,
- grupna diskusija,
- brainstorming,
- igranje uloga,
- snežna grudva,
- skandalon,
- akvarijum i dr.

Iako je pitanje moralnih dilema problematizovano kroz posljednju obaveznu temu, treba naglasiti da konstruisana, vještački izazvana **moralna dilema** može poslužiti kao jedna od **metoda rada** u okviru svake teme - neki savremeni didaktičari upravo moralne dileme, koje su „otvorenog tipa, sa više spornih pitanja i bez jednostavnih rješenja“, po modelu „ispravno nasuprot ispravnom“, određuju kao glavno didaktičko sredstvo moralnog vaspitanja.

Istraživački radovi, pisanje eseja, izrada portfolia, takođe predstavljaju značajne metode rada kojima se učenicima/ama pruža veća mogućnost za samostalno učenje i savlađivanje programa. Naravno, učenike/ce treba prethodno uvesti u tehniku izrade istih.

U okviru svake obavezne teme postoji i određen broj časova predviđen za izborne sadržaje, čime nastava etike dobija vid otvorenosti. Ove sadržaje biraju nastavnici/e u saradnji sa učenicima/ama. Način njihove realizacije zavisi od dinamike realizacije same obavezne teme - mogu imati istraživački karakter, karakter grupne diskusije, debate ili usmenog i pismenog izlaganja i dr.

6. STANDARDI ZNANJA

ODREĐENJE ETIKE

Učenik/ca:

- poznaje pojam etike,
- poznaje i obrazlaže odnos filozofije i etike,
- razlikuje oblike ljudske djelatnosti,
- poznaje i obrazlaže pojam djelanja,
- poznaje osnovne tipove regulacije ljudskog djelanja,
- poznaje karakteristike pojma morala,
- razlikuje antički, judeo-hrišćanski i savremeni pojam morala,
- obrazlaže značaj etike za pojedinca i zajednicu.

OSNOVNA ETIČKA PITANJA

Učenik/ca:

- poznaje osnovna etička pitanja,
- obrazlaže povezanost pitanja o izvoru morala sa pitanjem o ljudskoj slobodi,
- tumači pojam slobodne volje,
- poznaje strukturu slobodne volje,
- poznaje i obrazlaže pojam moralnog karaktera kao osnove moralnog djelanja,
- obrazlaže povezanost strukture karaktera sa strukturom slobodne volje,
- poznaje i obrazlaže strukturu moralnog karaktera,
- razlikuje opšte od konkretnih svrha moralnog djelanja,
- poznaje Sokratovo i Aristotelovo učenje o vrlini,
- obrazlaže Kantove kategoričke imperative,
- obrazlaže pitanje o svrsi moralnog fenomena,
- poznaje i obrazlaže neke od najznačajnijih moralnih principa,
- povezuje moralne principe sa pojmom ljudskih prava.

ETIČKA STANOVIŠTA

Učenik/ca:

- poznaje neke od kriterijuma za podjelu etičkih stanovišta,
- obrazlaže značaj pitanja - šta treba da činim,
- poznaje karakteristike nekih od najznačajnijih etičkih stanovišta, teleološkog, deontološkog, konsekvencijalizma itd.,
- poznaje neka od tumačenja slobode u etičkim teorijama,
- obrazlaže distinkciju determinizam-indeterminizam,
- obrazlaže pojmove heteronomije i autonomije morala,
- obrazlaže pojam imoralizma,
- tumači relaciju moralnosti i sreće.

ETIČKO-RELIGIOZNA STANOVIŠTA

Učenik/ca:

- obrazlaže pojam religije,
- poznaje i obrazlaže najznačajnije komponente religije,
- poznaje i obrazlaže najznačajnije funkcije religije,
- poznaje karakteristike četiri najdominantnija monoteistička religiozno-etička sistema: judaizma, hrišćanstva, islama i budizma,
- poznaje neke od najznačajnijih etičko-religioznih principa: istinoljubivost, samilost, neporočnost, čistota,
- povezuje etičko-religiozna učenja sa filozofsko-etičkim učenjima.

PRIMIENJENA ETIKA

Učenik/ca:

- poznaje pojam primijenjene etike,
- poznaje i tumači subjektivni i objektivni karakter moralnosti i implikacije koje iz toga proizilaze,
- obrazlaže značaj adekvatnog etičkog normiranja raznih područja ljudskih djelatnosti,
- razlikuje teorijsku od primijenjene etike,
- poznaje razliku između pravičnosti i pravednosti,
- uočava i analizira najznačajnije probleme u užoj i široj zajednici,
- poznaje i tumači principe i kodekse najznačajnijih oblika primijenjene etike,
- procjenjuje i vrednuje značaj primijenjene etike i njenih specifičnih oblika.

ETIČKE DILEME

Učenik/ca:

- poznaje i obrazlaže pojam etičke dileme,
- primjenjuje i argumentovano brani spoznate moralne principe,
- obrazlaže moralne dileme na konkretnim primjerima,
- poznaje i primjenjuje principe rješavanja moralnih dilema,
- razlikuje legalno od moralnog,
- razumije i obrazlaže proces donošenja etičkih odluka,
- razumije i obrazlaže aktuelnost etike.

7. NAČINI PROVJERAVANJA ZNANJA I STRUČNE OSPOSOBLJENOSTI

Ocjenjivanje predstavlja aktivnost koja pripada samom nastavnom procesu i, iako ocjena predstavlja izraz adekvatnog planiranja nastave i dugotrajnog procesa provjeravanja i vrednovanja, za nju ne bi trebalo planirati posebne časove. Polazna tačka ocjenjivanja treba da budu opšti i operativni ciljevi programa.

Proces ocjenjivanja učenika/ca dio je šireg i sveobuhvatnijeg procesa vrednovanja tj. evaluacije, u kome ocjenjivanju prethode procesi praćenja i provjeravanja. Praćenje podrazumijeva niz postupaka kojima se sagledava tok usvajanja znanja, sposobnosti i vještina kod učenika/ca tokom nastavnog procesa. Provjeravanjem sagledavamo stepen usvojenosti znanja, sposobnosti i vještina.

Ocjenjivanje učenika/ca obuhvata vrednovanje stečenih znanja, vještina i sposobnosti. Pri tome treba uzeti u obzir sljedeće komponente:

- znanje učenika/ca,
- rad i radne navike,
- interesovanje i zalaganje,
- subjektivne mogućnosti i sposobnosti učenika/ca,
- objektivne mogućnosti,
- ponašanje učenika/ca.

Nastavnik/ca treba da otkrije šta učenik/ca zna i umije i da to vrednuje, a ne da ga/je lovi u neznanju.

Pri vrednovanju znanja nastavnik/ca treba da manje uzima u obzir obim, a više nivo (kvalitet) stečenog znanja. Prema Blumovoj taksonomiji znanja, koju smo koristili prilikom izrade programa i koju ovdje predlažemo, ali koja nije obavezna, od učenika/ce se očekuje da:

- prepoznaje i razumije informacije (nabraja, definiše, određuje, pokazuje ...),
- razumije značenje (poznaje informacije u novom kontekstu, interpretira, razlikuje, povezuje, upoređuje i predviđa posljedice ...),
- primjenjuje stečena znanja (upotrebljava znanje u novim situacijama i kontekstima, rješava probleme primjenjujući stečeno znanje, povezuje, isprobava, demonstrira ...),
- analizira stečena znanja (uočava pravilnosti u pojavama, samostalno organizuje informacije, uočava skriveno značenje, identifikuje osnovne komponente datih pojava ...),
- sintetiše stečena znanja (uopštava na temelju poznatih činjenica, povezuje informacije i znanja sa različith područja, zaključuje, planira, kombinuje, stvara nove koncepte na temelju starih ...),
- vrednuje (razlikuje vrijednosti i činjenice, upoređuje i vrši selekciju teorija, stanovišta, činjenica, prosuđuje, izabira, argumentovano preporučuje, donosi odluke na temelju argumenata).

Kod ocjenjivanja grupnog rada treba obratiti pažnju na uloge koje učenici/e imaju u grupi, na osnovu čega se može ocjeniti doprinos rezultatima cijele grupe. Ovo je odlična prilika da se kod učenika/ca razvija odgovornost i kritičko samoocjenjivanje, ali i ocjenjivanje rada drugih učesnika u grupi.

Kod ocjenjivanja referata i eseja treba obratiti pažnju na:

- razumijevanje i kritičko preispitivanje činjenica, pojmova, ideja, teorija i njihovih međudnosa - kvalitet argumenata,

- svrsishodnu i kritičku upotrebu odgovarajuće literature,
- strukturu i prezentaciju argumenata,
- ispravno navođenje referenci, literature ...

Kod ocjenjivanja istraživanja treba obratiti pažnju na tri elementa:

- sam karakter i tehnike istraživanja (kritička, kreativna i valjana upotreba različitih izvora informacija poput filma, romana, tekstova pjesama, časopisa, Interneta, ličnih iskustava, iskustava drugih ljudi, stručne literature),
- analizu (interpretacija) istraživanja kroz pisani izvještaj, plakat, portfolio (jasna organizacija činjenica, pojmova, ideja, kreativna i kritička upotreba izvora informacija),
- prezentaciju rezultata (jasan, slikovit i kreativan prikaz činjenica, pojmova i principa ...).

Kod ocjenjivanja ne treba zanemariti nivo stečenih vještina i sposobnosti, ali treba imati u vidu da u ocjenu mogu ući samo istraživačke, interpretacijske i komunikacijske vještine i sposobnosti, dakle one koje predstavljaju sposobnosti kritičkog mišljenja i ocjenjuju se kroz aktivnosti učenja.

Stepen razvijenosti i usvojenosti moralnih principa kao i sposobnosti koje ulaze u afektivni domen nije preporučljivo ocjenjivati ali se ipak ne mogu, zbog same prirode i ciljeva ovog nastavnog predmeta, zanemariti u potpunosti. Pri tome, nastavnik/ca prati i ocjenjuje samo stepen razvijenosti moralnih principa, interes, kritički stav i zalaganje učenika/ca, ali nikako njihov sadržaj. Moralni princip je, sam po sebi, pozitivan, inače ne bi bio moralni princip.

Ocjenjivanje treba da bude objektivno, pouzdano, javno, kontinuirano i da stoji u službi daljeg razvoja učenika/ca. Ono treba da podstiče individualnost i različitost kod učenika/ca - u tom smislu je poželjna raznovrsnost u tehnikama ocjenjivanja, ali ni u tome ne treba pretjerivati da bi se izbjeglo podređivanje kvaliteta nastave samom ocjenjivanju.

8. RESURSI ZA REALIZACIJU NASTAVE

8.1. Materijalni uslovi, standardi i normativi

Neophodna materijalna sredstva za realizaciju ovog predmeta su: opremanje radnog prostora - učionice, omogućen pristup Internetu, štampanje priručnika i udžbenika, šira literatura i dr.

Uspješna realizacija programa etike pretpostavlja stručno-predmetnu osposobljenost nastavnika/ce, kontinuirano metodičko-didaktičko osposobljavanje nastavnika/ca, opremljenost učionica u skladu sa zahtjevima savremenih metoda nastave i fleksibilnost u kreiranju rasporeda časova (mogućnost blok-časova).

8.2. Okvirni spisak literature i drugih izvora

Literatura za nastavnike/ce

Primarna literatura:

1. Kider, R.: **Etičke dileme**, CID, Podgorica, 2006.
2. Perović, M.: **Uvod u etiku**, Savez pedagoških društava Vojvodine, Novi Sad, 2003.
3. Singer, P.: **Uvod u etiku**, Izdavačka knjižarnica Slobodana Stojanovića, Sremski Karlovci, 2004.

Sekundarna literatura:

1. Miočinović, Lj.: **Moralni razvoj i moralno vaspitanje**, Institut za pedagoška istraživanja, Beograd, 2007. - u drugom dijelu knjige nalaze se primjeri moralnih dilema i uputstva
2. Jakovljević, D. (priredio): **Etika (ogledi iz primijenjene etike)**, CID, Podgorica, 1999.
3. Jakovljević, D. (priredio): **Savremena filozofija morala**, Ratio, Podgorica-Beograd, 2002.
4. Meki, Dž.: **Etika**, Plato, Beograd, 2006.
5. Maboš, Dž. D.: **Uvod u etiku**, Nolit, Beograd, 1981.
6. Pavićević, V.: **Osnovi etike**, Kultura, Beograd, 1967.
7. Makintajer, A.: **Kratka istorija etike**, Plato, Beograd, 2000.
8. Raz, Dž.: **Etika u javnom domenu**, CID, Podgorica, 2005.
9. Jodl, F.: **Istorija etike**, Veselin Masleša, Sarajevo, 1975.
10. Đurić, M.: **Istorija helenske etike**, BIGZ, Beograd, 1976.

9. PROFIL I STRUČNA SPREMA NASTAVNIKA/CA I STRUČNIH SARADNIKA/CA

Profesor/ica etike može biti lice koje je u toku univerzitetskog obrazovanja steklo jedno od sljedećih zvanja:

- profesor filozofije,
- diplomirani filozof,
- profesor filozofije i sociologije.

Predmetni program **ETIKA**, OIP za IV razred gimnazije, izradili su:

Živko Kekić
Jasminka Milošević